

**W. BURKERT, *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*,
İstanbul, 2012, İthaki Yayınları, 172 sayfa. Çev.: Mehmet Fatih Yavuz.
ISBN: 9786053752325**

Mesut KINACI*

Walter Burkert, Hellen Dini, Pythagoras ve Takipçileri ile Yakındoğu-Hellen İlişkileri gibi konularda günümüzün en önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İlk kez 1984 yılında Almanca *Die Orientalisierende Epoche in der Griechischen Religion und Literatur* adıyla yayınlanan eser, *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age* ismiyle 1992’de İngilizce olarak basılmış, 2012 yılında ise dilimize çevrilmiştir. Kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan eser, *İçindekiler* (5) kısmıyla başlamakta ve Burkert’in, araştırma sürecinde kendisine yardımcı olan, daha sonraki dönemlerde ise kaleme aldığı bu araştırmanın farklı dillere çevrilmesini sağlayan kişilere teşekkür ettiği *Önsöz* (7) ile devam etmektedir. Dipnotların verildiği *Notlar* kısmı ise her bölümün sonunda yer almaktadır.

Araştırmanın *Giriş* (9-14) kısmında Doğu ve Batı kavramlarının epistemolojik anlamlarına değinilmekte, sözü edilen kavramların tarihsel süreç içerisinde hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığı ve neyi ifade ettiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Anlatıların devamında Doğu ve Batı arasındaki etkileşimin göz ardı edildiği süreçten bahsedildikten sonra, ifade edilen bu etkileşimi göz ardı eden araştırmacılar ve savundukları tezler irdelenip tanıtılmaktadır. Buna karşılık adı geçen iki medeniyet arasındaki kültürel geçişlerin varlığını savunan bilim adamları ve onların teorileri kronolojik bir şekilde sunulmaktadır. Bölümün son paragrafında çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilerek, araştırma süresince kullanılan metotlar açıklanmaktadır.

Dört alt başlıktan meydana gelen birinci bölüm *Göçmen Zanaatkârlar “Halkın Yararına Çalışan Zanaatkârlar”* (19-57) olarak adlandırılmakta, *Tarihi Arka Plan* (19-24) adlı bölümün ilk alt başlığında ise; deniz kavimleri göçünden M.Ö. VIII. yüzyıla kadarki zaman diliminde gelişen siyasi konjektüre değinilip, sözü edilen süreç içerisinde Eski Yunan, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasındaki ticari ilişkiler hakkında kapsamlı bilgiler verilmektedir. M.Ö. VIII. ve VII. yüzyıllarda Yakındoğu’da bulunan zanaatkârlar ve onların ürettiği mallar, bu malların Eski Yunan coğrafyasına ulaşım serüveni ve Hellenlerin kutsal mekânlarında sözü edilen malların yoğun şekilde bulunması birinci bölümün *Yunan Dünyasında Doğu Malları* (24-31) isimli ikinci alt başlığı altında incelenmiştir. *VIII. Yüzyılda Yazı ve Edebiyat* (31-38) bir diğer alt başlığı oluştururken, kitabın bu kısmında Hellen alfabesi ve Fenike alfabesi arasındaki benzerlikler dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra Eski Yakındoğu’daki yazı teknikleri ve yazı ekipmanları hakkında detaylı bilgiler sunulurken, yazı malzemelerine verilen isimler arasındaki şaşırtıcı benzerliğe vurgu yapılmıştır. Çivi yazısı ile kaleme alınmış antik kaynakların Aramice’ye geçişi, sonraki dönemlerde ise sözü edilen yazıların Hellen’deki yansımalarına değinilmiştir. *Ödünç Kelimeler Sorunu* (38-55) adıyla kaleme alınan son kısımda ise; kültürel etkilerin en açık ve kalıcı kanıtlarının dilde kendini gösterdiğinin altı çizilerek, Eski Yakındoğu ve Hellen dillerinde kulla-

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü, Rize, mesut.kinaci@erdogan.edu.tr

nılan ticaretle ve zanaatkârlıkla ilgili terminolojinin benzerliği hakkında bilgi verilmiştir. Ticari faaliyetlerde kullanılan kelimelerin benzerlikleri örnek gösterilerek, ekonomik ilişkiler neticesinde Yakınoğu'nun Hellen kültürü üzerinde oldukça etkili olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Aynı görüş savaşla alakalı sözcüklerle ve askerlikle ilgili terimlerle sürdürölmek istenmiş, daha önce bahsi geçen kelimeler anlamları bakımından karşılaştırılmıştır.

İkinci bölüm dokuz alt başlıktan oluşmakta ve *Bir Kâhin ya da Bir Şifacı "Doğudan Batıya Büyü ve Tıp"* adıyla okuyucuya sunulmaktadır. Bölümün ilk alt başlığı da "*Kutsalın Zanaatkârları*": *Hareketlilik ve Aile Yapısı* (57-61) ismiyle mercek altına alınmıştır. Kâhinliğin tanımıyla başlayan bu kısımda, inisiyasyon ve kehanet üzerine kariyer yapmak isteyenlerin taşıdığı vasıflar anlatılırken, onların yaşam standardı ve yaşam tarzları hakkında bilgiler verilmiş, birçok kâhin ve şifacının hayat hikâyelerinden kısaca bahsedilmiştir. Bu bağlamda Eski Yakınoğu, Mısır, Etrüsk ve Hellen kehanet ve büyücölük gelenekleri karşılaştırılmıştır. Karaciğerleri inceleyerek geleceği okuma ya da kehanette bulunma sanatı olarak tanımlayabileceğimiz *Hepatoskopi* (61-66) ikinci bölümde yer alan diğer bir alt başlıktır. Etrüsk ve Eski Yakınoğu'da *hepatoskopi* geleneğinin örtüştüğü vurgulandıktan sonra, sözü edilen geleneğin Etrüsklerle ticari faaliyetlerin yoğun olduğu M.Ö. VII. yüzyılda Mezopotamya ve Anadolu kökenli tüccarlar vasıtasıyla Etrüsklere aktarıldığı görüşü savunulmuştur. *Hepatoskopi* disiplinine ait terimler epistemolojik açıdan değerlendirilerek bu tez desteklenmektedir. Özellikle Babil ve Batı *hepatoskopi* terminolojisi arasındaki benzerlikler örneklenmektedir. Daha sonra farklı kehanet yöntemleri hakkında bilgiler sunulurken, eserin ana teması olan Batı kültüründeki Yakınoğu etkisine vurgu yapılmaktadır. Eski Yakınoğu'da bina yapımını kutsamak için binanın yapıldığı yerde sunularda bulunulmuştur. Daha açık bir dille; inşa halindeki yapının temelinde gömülen kutsal figürler ya da üzerinde yazıtlar bulunan taş levhalar vardır. Bazen de hayvan kurbanı ve libasyonları içeren çeşitli ritüeller yapılmıştır. Bu gelenek Asur ve Hitit kültüründe yaygındır. Burkert, bu konuya ilişkin bilgilerini *Temel Sunuları* (66-68) alt başlığıyla yazıya dökmüştür. Gortyn'deki tapınağın inşa tekniği ve arkeolojik araştırmalar sonucu keşfedilen temel sunularının Hitit izleri taşıdığı, Mezopotamya'da görölen değerli madenlerin gömölme geleneğinin Girit'te de görölmesi örnekleri verilmiş, sözü edilen geleneklerin Yakınoğulu göçmen zanaatkârlar ve kâhinler aracılığıyla taşınmış olabileceğine işaret edilmiştir.

Antikçağ toplumlarında günah işleyen kişilere ya da hastalıklı insanlara temas etmek örkütücü bir durumdur. Bu kişilerin yeniden topluma katılabilmesi için mutlaka çeşitli arınma ritüelleriyle temizlenmiş olması gerekmiştir. *Ritüel Arınma* (68-75) alt başlıklı bu kısımda; hangi durumlarda ne tür arınma seremonilerinin gerçekleştirildiği, Mezopotamya, Girit, Hellen ve Roma örnekleriyle betimlenmeye çalışılmıştır. Arınma ritüelleriyle ilgili terminoloji, epistemolojik açıdan irdelenmiş ve farklı medeniyetlerdeki benzer uygulamaların izlerinin saptanmasının kültürel etkileşimin doğal bir sonucu olduğu gösterilmek istenmiştir. *Ölülerin Ruhları ve Kara Büyü* (75-81) alt başlığıyla değerlendirilen kısımda, Gılgamış ve Homeros örnekleriyle Mezopotamya'daki ve Hellen'lerdeki öteki dünya kavramının çarpıcı benzerlikleri ortaya konulmuştur. Eskiçağ toplumlarının bireyleri, ölülerin ruhlarının kendilerine musallat olmasından korkmuş, bu sebeple ölüleri yatıştırma ritüellerini gerçekleştirmişlerdir. Bahsedilen ritüellerde yapılan libasyonların içeriğinin her iki medeniyette de aynı olduğu edebi metinler referans gösterilerek kanıtlanmaya çalışılmıştır. Büyü de insanlığın yüzyıllardır varlığına inandığı bir kavramdır. Kara büyü ile ilintili Yakınoğu, Hellen, Mısır metinlerinden ve bu bölgelerden elde edilmiş arkeolojik bulgulardan uzunca bahsedildikten sonra kara büyü'nün kimler tarafından ve hangi tarzda yapıldığına değinilmiştir. Büyülerin icra edilış tarzı ve büyü terminolojisi üzerine açıklamalarda bulunulmuş, kültürler arası paralellikler göz önüne serilerek ortaya çıkan görüş olumlanmaya çalışılmıştır. Doğaüstü varlıklara inanan insanlar, bu tür varlıkların kendilerine

musallat olması düşüncesinden dolayı paniğe kapılmışlardır. Bundan dolayı başkasının yerine geçen kurbanlar Mezopotamya'da yaygın bir geleneği teşkil etmişlerdir. Temel korkuların etobur şeytani ruhlar olarak tahayyül edilmesi bu durumun nedenini daha iyi açıklamaktadır. *Bedel* (81-83) alt başlığıyla incelenen bu olgu, Yakınoğu'ya oranla daha az olmakla birlikte Hellen inancında da kendine yer bulmuştur. Kutsal varlıklara karşı işlenen günahların bir kefareti olarak adlandırabileceğimiz ritüellerin Doğu ve Batı'daki uygulanış biçimlerindeki yakınlık yazara göre ilgiyi hak etmektedir. *Asklepios ve Asgelatas* (83-85) konusunu ise; Babil'in şifa tanrıçası Gula kültündeki köpek kurbanı ile bu ritüelin Hellas'taki yansıması şeklinde varsayılabilir. Şifa tanrısı Asklepios ritüellerinin ve Hera kültünün köpeklerle olan bağlantısı olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu ilişki, Gula'ya Akadça'da Azugallatu olarak hitap edilmesiyle ve Thera Adası yakınlarındaki Anaphe Adası'nda şifa veren tanrı olarak Apollon'a *Asgeletas epitheton*'unun verilmiş olması nedeniyle linguistik olarak da kanıtlanmaya çalışılmıştır.

“*Ya da Aynı Zamanda Tanrısal Bir Şair*” Akadca ve Erken Dönem Yunan Edebiyatı isimli üçüncü bölüm *Atrahasis'ten “Zeus'un Hilesi”ne* (105-111) alt başlığıyla başlamaktadır. Bu kısımda yalnızca Yakınoğu ve Hellen mitografyasındaki hikâyelerin benzerlikleri üzerinde durulmamış, aynı zamanda sözü edilen anlatılar, üzerinde pek durulmayan dünyanın oluşumu, tanrılar ve özellikleri, tanrıların maceraları gibi konular derinlemesine incelenip, aslında iki medeniyetin de neredeyse aynı mitolojik geleneğe sahip olduğu sadece isimlerin farklı olduğu ileri sürülmüştür. *İlyada* ve *Odysseia*'da olayların gelişimine eşlik eden ve görevler üstlenen tanrılar göze çarpmaktadır. Bu durum yoğun olmamakla beraber Mezopotamya destanlarında da geçmektedir. İştar ve Gılgamış arasındaki diyaloğun bir benzeri Aphrodite ile Aeneas'ın konuşmasında görülmektedir. Anlatı, her iki medeniyetin destanlarında benzer dua ve kurban sahnelerinin karşılaştırılmasıyla güçlendirilmektedir. Ortaya konulan benzerlik, *Gökyüzündeki Şikâyet: İştar ve Aphrodite* (111-115) başlığıyla okuyucuya sunulmaktadır. Bir diğer alt başlığı ise *Dünyadaki Aşırı Nüfus Artışı* (115-118) oluşturmaktadır. Babil Atrahasis destanının konusu insanı rahatsız edecek derecede çağdaştır. İnsanlar çoğalır, toprak aşırı nüfustan dolayı kendini kötü hisseder, tanrılar insanları yok etmek için felaketler gönderir; fakat insanlık ayakta kalır. Bu anlatı ile Zeus'un dünyanın içinde bulunduğu kötü durumu görerek, Troya Savaşı'nı planlamasının paralellik gösterdiğine işaret edilmektedir. *Thebai'ye Karşı Yediler* (118-125) adlı kısımda ise gerçekliği tartışmalı olan Thebai Savaşı'na yoğunlaşmıştır. Thebai'nin sürgün kralı Polyneikes önderliğindeki yedi kişinin, yedi kapılı Thebai kentine saldırısı anlatılmaktadır. Asıl çarpıcı olan konu ise Akad destanında işlenen salgın hastalık tanrısı Erra'nın hikâyesiyle, Thebai'ye karşı savaşan yedi kişinin hikâyesinin örtüşmesidir. *Doğu ve Yunan Destan Geleneğinde Ortak Stil ve Duruş* (125-129) alt başlığıyla sunulan kısımda sadece Yakınoğu ve Hellen destanlarında anlatılan hikâyelerin üzerinde durulmamış, kullanılan kalıplaşmış ifadeler de incelenmiştir. Kullanılan sıfatlar arasında doğrudan bağlantıların olduğu örneklenmeye çalışılmış ve destanlar arasında üslup farklarının kültürler arası geçişlerde doğal karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Sözlü anlatı geleneğinin bir türü olan *Fabllar*'da (129-132) diğer bir alt başlığın konusunu oluşturur. Fablların Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'da var oldukları bilinmektedir. Hellen fablı ise Hesiodos'un anlatılarıyla başlamaktadır. Çok iyi bilinen *kartal ve tilki* hikâyesinin, Akad edebiyatındaki *Etana* öyküsüyle aynı mesajı verdiği görülmektedir. Üçüncü bölümün son alt başlığı olan *Büyü ve Kozmogoni* (132-134) ise doğal felaketlere karşı yapılan tıslımları işlemektedir. Anlatı daha çok insanlığın yaratılışı üzerine yoğunlaşmaktadır. Mezopotamya metinlerinde karşımıza çıkan insanoğlunun yaratılış hikâyesiyle Atrahasis'te anlatılan öykünün, Hellen mitleriyle olan benzerliğine değinilmiştir. Bu paralellik ise kültürler arası etkileşim ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç (145-146) bölümünde kültürün, çevresinden izole, çekirdekten yetişen bir bitki olmadığı vurgulanmış, bu bağlamda kültürün tuhaf ve yabancı olandan öğrenme isteği sayesinde büyüdüğü iddia edilmiştir. Mercek altına alınan bu eserde, Arkaik Dönem'in başlarında, daha emekleme aşamasında olarak tabir edilen Hellen Kültürü'nün, yetkinlik dönemini yaşayan Yakındoğu Kültürü'nden ve geleneğinden beslenmiş olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Okuyucunun ufkunda oluşan Hellen Mucizesi'nin aslında Doğu izleri taşıyor olması, eserin ana temasını oluşturmaktadır.

Kitap, *Kısaltmalar* (147-148), *Kitabın Orijinalinde Yer Almayan Ek Kısaltmalar Listesi* (149-153) ve atıfta bulunulan kaynakların çok olması sayesinde kapsamlı bir *Kaynakça* (155-172) ile son bulmaktadır. Doğu ve Batı geleneklerinin detaylı olarak analiz edilmesi ve karşılaştırılmasıyla titiz bir çalışmanın ürünü olan bu özgün eser, Yakındoğu ve Batı kültürlerini araştırma konusu edinmiş araştırmacılara ve bu konuya ilgi duyanlara farklı bir bakış açısının yanında, yeni ufuklar da vaad etmektedir.